

Брагіна Т. М., кандидат філософських наук,
доцент кафедри культурології
Харківської державної академії культури
Білик О. М., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри мистецтвознавства,
літературознавства та мовознавства
Харківської державної академії культури

МЕМОРІАЛІЗАЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Інтелектуальні виклики, що постали перед історичною наукою наприкінці ХХ - початку ХХІ ст., обумовлені перш за все її методологічною обмеженістю та породженими нею інтерпретаційними схемами, продемонстрували, що в Україні склалося співтовариство фахівців-істориків, здатних створити релевантну схему вітчизняної історії, продемонструвати широкі можливості як теоретичних узагальнень, так і розробок конкретних сюжетів. Це приводить нас до іншого концептуального акценту, навіяного меморіальним поворотом у соціогуманітарних студіях. Актуальним з огляду на вище зазначене є розгляд української революції з точки зору меморіалізації та комеморативних практик. Мета розвідки – з'ясувати, яку роль відіграють історичні наративи у продукуванні і трансляції пам'яті про українську революцію, як вони впливають на формування нової національної культури та національної свідомості.

Україна вкрита «місцями пам'яті», якщо скористатися визначенням П'єра Нора. Ці місця, на його думку, дають змогу встановити та консолідувати відчуття людської ідентичності. Проте вони також реактивовані з метою продукування відмінностей. Реактивація відбувається або через розділення – заради розмежування, або через попередження розмежування засобами примирення та вибачення. Обидва варіанти стимулюють сторизаційні ініціатив.

Всупереч топографічному звучанню терміна, «місцями пам'яті» можуть бути як власне певні місця історичних подій, так й історичні постаті, пісні, літературні тексти, свята, ритуали тощо. [3]

Офіційний національний історичний нарратив потрактовує революцію як одну з ключових подій ХХ століття, проте важливим, на наш погляд, є питання про статус цієї події у колективній пам'яті українців.

Революція в офіційному дискурсі називається або «українською революцією», або «визвольними змаганнями». Обидва терміни прийшли з праць істориків діаспори і стали у нас загальноживаними. Поняття «українська революція» охоплює своїм змістом усі види української державності, які існували протягом часу тривалості цієї події: Українська Народна Республіка, Українська держава, Західноукраїнська Народна Республіка. Тобто меморіальний образ революції, створений агентами колективної пам'яті, являє собою комплекс уявлень про єдину лінію неперервного національно-визвольного руху, що має на меті створення української державності. Після цього настає тривалий антракт, який триває до 1991 року, причому перерваною виявляється не революційна традиція, а традиція державотворення. Зрозуміло, що основна маса людей не знайома з науковими дослідженнями, не читає спеціальної літератури, та все ж таки має певні уявлення про минуле, а головне – є носієм пам'яті. Історик може виступати як агент колективної пам'яті, хоча цілепокладання і процедура історіографічної операції визначаються дисциплінарними правилами і нормами науки. Історіографія відрізняється від інших форм репрезентації минулого. Вона прагне до достовірності в уявленнях про минуле. Історична наука як специфічна форма культурної пам'яті, або, за висловом О. Г. Ексле, – науково обґрунтована культурна пам'ять сучасності. За відсутності безпосереднього контакту з минулою реальністю історики позбавлені можливості пізнавати ситуативний досвід минулого, але його можна зрозуміти у більш широкому культурному контексті.

Сучасне плюралістичне бачення минулого актуалізує проблематику пам'яті. Причому історіографію повинно цікавити не просто минуле, а його багаточисельні образи, що їх продукує суспільна свідомість. Тому потенціал меморіалізації, на думку авторів, полягає саме у створенні образу української революції, який би повернув історичні корені та надав новий імпульс суспільству, став засобом презентації актуальних для нації цінностей.

Дослідження такої тематичної спрямованості повинні виходити з розуміння пам'яті як культурного феномену, ступінь затребуваності якого в різних культурах неоднаковий, відрізняється характер репрезентації минулого, по-різному реалізується в культурних практиках меморіальна функція.

В українському політичному та історіографічному дискурсах новітньої доби закріпилося поняття «революція»: згадаймо «революцію на граніті» 1990 року, «помаранчеву» революцію 2004 року, Революцію Гідності 2013-2014 років. У цьому вимірі феномен революції «не може бути представлений як «завершена» подія: він виступає радше як емпірично реалізований субстрат громадянської релігії, задаючи горизонт для теоретичної рефлексії (але й зберігаючи при цьому характер джерела натхнення для нових громадянських практик)». Подібно живій мові, громадянська релігія щоразу здійснюється через живе витлумачення спільнотою громадян» [5, с. 156]

Тема української революції не створила референтного ряду для пошуків моделей героїзму у власному минулому, для створення пантеону героїв, які б символізували переможні моменти в житті народу. Фаворитами у цьому сенсі завжди були, скажімо, представники козацтва, чий подвиги були очевидними для всіх і не ставилися під сумнів у різні культурно-історичні епохи. Про діячів революції немає таких однозначних суджень (прикладом може слугувати амбівалентні оцінки петлюрівців). У нашій історіографії повинні бути публікації на кшталт історичної антології життєписів діячів, чий патріотичний внесок у розвиток нації є загальноновизнаним. Не лише в галузі історичного знання, а і в царині пам'яті має бути присутнім елемент героїзації не лише головного колективного персонажа, але і оповіді про видатних представників політичних, соціальних груп.

Історія як академічна дисципліна часто поступається місцем іншим типам історичних репрезентацій, які відіграють важливу роль у сучасній історичній культурі (історичний роман, історіографія, фотографія, художні фільми, відеоігри та музейні експозиції).

З українською революцією не сталося, скажімо, монументалізації її образу, як у випадку з Другою світовою війною, Голодомором, Холокостом, чи героїзації її акторів, як героїв козаччини. Значна частка її подій стала не стільки місцем пам'яті, скільки місцем забуття. Можливо, це можна пояснити травматичним досвідом поразки національно-визвольних змагань і фактичною неможливістю неупередженого наукового аналізу цієї сторінки української історії за часів радянської влади. У незалежній Україні спроби комеморативних зусиль щодо революції отримали досить широкі масштаби, які стосуються всіх і кожного – згадаймо хоча б купюру номіналом 50 гривень, яка нагадує нам про місця пам'яті української революції.

Варто відзначити політику пам'яті, здійснювану Президентом Л. Кучмою, яка вшановувала та відзначала ювілейні дати, пов'язані з історією української революції: 125 і 130 річчя від дня народження М. С. Грушевського, День Соборності, річниці Центральної Ради і бою під Крутами. За каденції Президента В. Ющенка був створений Музей Української революції 1917-1921 рр.

Особливістю комеморативних практик, пов'язаних з подіями революції, є фізична відсутність її учасників-свідків тих подій. Якщо у Другій Світовій війні є ветерани, які завжди відігравали ключову роль у процесі передачі пам'яті та в комеморативних заходах, то в українська революція не має таких суб'єктів. Тут складно констатувати перехід пам'яті від живих свідків до нащадків. З-поміж символів, які транслюються і на щастя не опинилися на периферії суспільної свідомості, є відзначення дня Соборності України. З усією певністю можна стверджувати, що прийшов час розглянути революцію за аналогією з проектом П. Нора з його проблематикою «пам'ятних місць», де пам'ять мислилася як пам'ять нації, де б підкреслювались не тільки завдання державотворення, а націотворення, де можна чітко вказати на необхідність вибору між індивідуалістичною атомізацією, яка дробить націю на мікрокультури, що суперничають між собою, і колективною спільнотою, що заснована на системі взаємних обмежень.

Прикметно, що сама Центральна Рада не залишала поза увагою мобілізаційний потенціал історичної пам'яті, використовуючи її як інструмент

політичної боротьби. Першими творцями пам'яті про революцію стали її активні учасники – історики-професіонали. Політичні лідери використовували історичні сюжети для «легітимації боротьби за автономію, національно-культурний розвиток», беручи за основу подачі матеріалу концепцію національного відродження. Вони формулювали завдання «знівелювати в свідомості українців російську версію минулого, легітимізувати українське національне минуле саме як українську історію». Це мало підсумком політичну та ідеологічну актуалізацію історичної пам'яті. В. Лозовий потрактує заходи діячів Центральної Ради як реакцію на політику пам'яті старого режиму. За допомогою нової політики вони втілювали власний політичний проект, приділяючи особливу увагу знаковим подіям і постатям української історії, пов'язаним з реалізацією державотворчих завдань. Аналізуючи хід національно-визвольних змагань, автор виокремлює характерні риси української ментальності (індивідуалізм, егалітаризм, анархізм), що вплинули на характер протікання державотворчих, військово-політичних подій 1917-1921 рр. [1] Ці риси українська колективна пам'ять глибоко в себе вкарбувала і створює можливість для генерування смислових означників наступним поколінням наших співгромадян для самоідентифікації.

Новизною у меморіальних студіях української революції могли б стати пошуки символів національної ідентичності, дослідження природи цих символів, їх конструювання у часі. Важливим напрямом тематизування досліджень може стати з'ясування варіативності способів репрезентації української революції в індивідуальній та колективній пам'яті та створення символічної топології національної історії. [2]

Меморіалізація має оперувати не «поминальною історією» (термін Франсуа Фюре), а запропонувати більш проблемний підхід до минулого, зокрема до подій української революції, щоб її образ став більш багатограним та насиченим.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лозовий В. С. Українська революція та українська ментальність (1917-1921pp.) / Краєзнавство. - 2002. - 1. - С. 53-59. - Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/kraj_2002_1_53
2. Мильчина В. Перри Андерсон Теплая мысль. Критический взгляд на французскую культуру. – ОЗ. – 2008. – №4
3. Мінк Ж. Геополітика, примирення та ігри з минулим: на шляху до нової пояснювальної парадигми колективної пам'яті .- УМ. – 2009. -№4. – С. 63-77
4. Савельева И. М. Что случилось с «Историей и теорией?» : препринт WP6/2011/03 [Текст] / Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2011. – 44 с. – 150 экз.
5. Щербенко Е. Український політичний дискурс і проблема громадянської релігії / Наукові записки Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2017. – № 3 (89). С. 156-168

Беззубенко А.В., кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди

РЕАКЦІЯ МІЖНАРОДНОЇ СПІЛЬНОТИ НА ПОДІЇ 1917 – 1918 РР. В УКРАЇНІ

Кризові явища в сучасному політичному житті Української держави повертають нас до аналізу подій Української революції початку ХХ ст., зокрема до характеристики політики країн-членів Антанти та блоку Центральних держав щодо України в 1917 – 1918 рр.